

MAKTAB TA'LIMIGA AJRATILAYOTGAN BUDJET MABLAG'LARIDAN FOYDALANISH MONITORINGINING AMALDAGI HOLATI: XARAJATLAR TARKIBI, RISKLAR VA RAQAMLI NAZORAT NUQTALARI

Nuriddinov Hazratiddin Xusniddin o'g'li

Oriental universiteti magistranti

I.Meliyev

Ilmiy rahbar: TDIU i.f.d., prof.

ANNOTATSIYA: *Maqolada maktab ta'limiga ajratilayotgan budjet mablag'laridan foydalanish monitoringining amaldagi holati xarajatlar tarkibi, risklar va raqamli nazorat nuqtalari kesimida tahlil qilinadi. Muammo shundan iboratki, xarajatlar hajmining ortishi monitoring tizimidan faqat post-faktum hujjat tekshiruvini emas, balki to'lovgacha, shartnoma ijrosi davomida va natija bosqichida avtomatik signal beruvchi tahliliy mexanizmni talab etadi. Tadqiqotda iqtisodiy-statistik tahlil, risk-matritsa, funksional tahlil va axborot tizimlari integratsiyasini baholash usullaridan foydalanildi. Natijada ish haqi, davlat xaridlari, kommunal xarajatlar, budjetdan tashqari tushumlar va ijtimoiy xarajatlar bo'yicha asosiy risklar hamda red-flag nazorat nuqtalari tizimlashtirildi.*

Kalit so'zlar: *xarajatlar tarkibi, maktab moliyasi, risk-matritsa, raqamli monitoring, g'azna ijrosi, davlat xaridlari, red-flag.*

ABSTRACT: *The article analyzes the current state of monitoring the use of budget funds allocated to school education through expenditure structure, financial risks and digital control points. The study uses economic-statistical analysis, risk matrix and functional analysis to identify key risks in payroll, public procurement, utilities, extra-budgetary funds and targeted social expenditures. The findings substantiate the need for an integrated digital monitoring model linking attendance, payroll, treasury, procurement and audit evidence.*

Keywords: *expenditure structure, school finance, risk matrix, digital monitoring, treasury execution, public procurement, red flags.*

KIRISH

Maktab ta'limi xarajatlari davlat budjetining eng yirik ijtimoiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Xarajatlar hajmi oshgani sari ularni nazorat qilish usullari ham murakkablashadi: faqat to'lov topshirig'i, shartnoma va dalolatnomani ko'rib chiqish yetarli bo'lmaydi. Har bir mablag'ning rejalashtirishdan foydalanishgacha bo'lgan sikli hamda o'quv jarayoniga bevosita yoki bilvosita ta'siri tekshirilishi zarur.⁷⁹

2026-yil uchun maktabgacha va maktab ta'limi sohasi xarajatlarining sezilarli hajmda rejalashtirilishi monitoring tizimining amaliy ahamiyatini oshiradi. Budjetnoma

⁷⁹Maqola dissertatsiyaning II bobi - maktab ta'limiga ajratilayotgan budjet mablag'laridan foydalanish monitoringining amaldagi holati tahlili - asosida tayyorlandi.

ma'lumotlarida umumiy o'rta ta'lim uchun 63,7 trln so'm mablag' rejalashtirilgani maktab moliyasida yuqori aniqlikdagi hisob, tezkor nazorat va ochiq hisobot mexanizmlariga ehtiyoj kuchayganini ko'rsatadi.⁸⁰

Maktab ta'limiga ajratilayotgan budget mablag'laridan foydalanish monitoringining amaldagi holatini xarajatlar tarkibi, risklar va raqamli nazorat nuqtalari asosida tahlil qilish hamda amaliy takliflar ishlab chiqishdir. Tadqiqotning vazifalari: xarajatlar tarkibini mazmunan guruhlash; monitoringdagi asosiy risklarni aniqlash; nazorat nuqtalarini to'lovgacha va to'lovdan keyingi bosqichlarga ajratish; raqamli tizimlar integratsiyasi orqali red-flag modelini asoslash.

Maktab moliyasidagi xato yoki samarasizlik bevosita ta'lim sifati, infratuzilma xavfsizligi, pedagoglar motivatsiyasi va ota-onalar ishonchiga ta'sir qiladi. Shu bois nazoratning maqsadi faqat moliyaviy qonunbuzarlikni aniqlash emas, balki riskni erta ko'rish, xarajat sababini tushunish va boshqaruv qarorini o'z vaqtida o'zgartirishdir.

Davlat budjeti ijrosi bo'yicha yillik qonunlar moliyaviy parametrlar va birinchi darajali budget mablag'larini taqsimlovchilar vakolatlarini belgilaydi. Maktab ta'limi xarajatlari monitoringida yillik budget qonuni, Budjetnoma, mahalliy budget qarorlari va smeta hujjatlari birgalikda talqin qilinadi. Bu yondashuv reja-limit-to'lov-natija zanjirini shakllantiradi.

Budget kodeksi budget jarayoni, g'azna ijrosi va nazoratning huquqiy asosini belgilaydi. Amaliy monitoring uchun ushbu hujjatning ahamiyati shundaki, mablag'lar maqsadli yo'naltirilishi, ajratilgan limitlar doirasida ishlatilishi, g'azna ijrosi orqali nazorat qilinishi va hisobotlarda haqqoniy aks ettirilishi kerak.

Davlat xaridlari bo'yicha huquqiy normalar xaridlarni rejalashtirish, raqobat, shartnoma va axborot joylashtirish talablarini belgilaydi. Maktablar uchun bu talablar mebel, kompyuter texnikasi, ta'mirlash ishlari, oziq-ovqat, sport jihozlari va xizmatlar bo'yicha xarajatlarda alohida ahamiyatga ega. Xarid narxi bozor narxidan keskin farq qilsa yoki bitta yetkazib beruvchi takroriy g'olib bo'lsa, tizim avtomatik signal berishi lozim.⁸¹

Raqamli transformatsiya monitoringni qo'lda tekshirishdan ma'lumotlar asosidagi nazoratga o'tkazadi. 'Raqamli O'zbekiston-2030' strategiyasi davlat boshqaruvi va ta'lim sohasiga raqamli texnologiyalarni joriy etishni ko'zda tutadi. Maktab moliyasida bunday yondashuv UzASBO, e-G'azna, elektron xaridlar, davomat, dars jadvali, inventarizatsiya va jamoatchilik portallarini o'zaro bog'lashni anglatadi.

Xalqaro moliyaviy boshqaruv adabiyotlarida PEFA, OECD va Jahon banki yondashuvlari budget ishonchliligi, ijro intizomi, shaffoflik va natijaga yo'naltirilganlikni alohida

⁸⁰Moliya vazirligi, 2026-2028-yillar uchun Budjetnoma: 2026-yilda maktabgacha va maktab ta'limi sohasi uchun 83,7 trln so'm, umumiy o'rta ta'lim xarajatlari uchun 63,7 trln so'm rejalashtirilgani qayd etilgan.

⁸¹O'zbekiston Respublikasining 'Davlat xaridlari to'g'risida'gi Qonuni, O'RQ-684-son, 22.04.2021, Lex.uz.

ko'rsatkichlar sifatida baholaydi. Ta'lim moliyasi bo'yicha global materiallarda esa xarajatlarning yetarliligi, samaradorligi va tenglikka ta'siri birgalikda baholanadi.

Tadqiqotda birinchi navbatda iqtisodiy-statistik tahlil usuli qo'llanildi. Xarajatlar ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar, tovar va xizmatlar, kapital xarajatlar, kommunal to'lovlar, oziq-ovqat, o'quv jihozlari va budjetdan tashqari tushumlar kabi funksional guruhlarga ajratildi. Bunda xarajatning ulushi, takrorlanish davriyligi, moliyaviy hajmi va pedagogik jarayonga ta'siri hisobga olindi.

Ikkinchi metod - risk-matritsa. Har bir xarajat guruhi uchun ehtimoliy risk, risk oqibati va nazorat vositasi aniqlanib, ular to'lovgacha, ijro davomidagi va to'lovdan keyingi nazorat nuqtalariga ajratildi. Mazkur usul auditorlik resurslarini eng xavfli operatsiyalarga yo'naltirish imkonini beradi.

Uchinchi metod - funksional tahlil. Direktor, buxgalteriya, xo'jalik xizmati, pedagogik kengash, tuman moliya organi, Kuzatuv kengashi va ichki audit subyektlarining amaldagi vazifalari tahlil qilindi. Monitoringning kuchli tomoni javobgarlik taqsimotining aniqligi, zaif tomoni esa ma'lumotlar uzilishi va elektron izlarning yetarli darajada birlashmaganligi orqali baholandi.

To'rtinchi metod - axborot tizimlari integratsiyasini baholash. UzASBO, e-G'azna, elektron xaridlar portali, davomat va dars jadvali tizimi, inventarizatsiya moduli hamda ochiq xarajat pasporti ma'lumotlari qanday holatda bir-birini tekshirishi mumkinligi modellashtirildi.

Tahlil natijalari maktab ta'limi xarajatlari tarkibida eng yuqori nazorat e'tiborini talab qiladigan yo'nalishlar ish haqi fondi, davlat xaridlari, kapital va joriy ta'mirlash, kommunal to'lovlar, oziq-ovqat va budjetdan tashqari mablag'lar ekanini ko'rsatadi. Bu yo'nalishlarda risklar bir xil emas: ish haqi fondida shtat, tarif, yuklama va davomat mosligi; davlat xaridlarida narx, raqobat va qabul qilish dalili; kommunal to'lovlarda sarf normasi; budjetdan tashqari tushumlarda esa kirimning to'liq hisobga olinishi va maqsadli sarflanishi asosiy mezon bo'ladi.

1-jadval. Maktab moliyasida xarajat guruhlari va monitoring mezonlari⁸²

Xarajat guruhi	Asosiy risk	Monitoring mezonlari
Ish haqi va ustamalar	Yuklama, davomat yoki tarif nomuvofiqligi	Shtat jadvali, dars soati, davomat va to'lovni solishtirish
Davlat xaridlari	Narxni oshirish, raqobat yetishmasligi, sifatsiz tovar	Bozor narxi, takliflar soni, shartnoma va qabul dalili
Kapital va joriy ta'mirlash	Ish hajmi dalilsiz qabul qilinishi	Loyiha-smeta, foto dalil, texnik nazorat va yakuniy foydalanish

⁸² Dissertatsiya materiallari asosida muallif tomonidan tizimlashtirildi.

TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR

Vol 3. No 1,

Kommunal to'lovlar	Normadan ortiq sarf yoki hisoblagich nomuvofiqligi	Oldingi yil, mavsumiy norma va smart-hisoblagich bilan solishtirish
Budjetdan tashqari mablag'lar	Tushumni yashirish yoki maqsadsiz sarflash	Bank/g'azna izi, Kuzatuv kengashi qarori va xarajat pasporti
Ijtimoiy xarajatlar	Manzillilik buzilishi	Ijtimoiy reyestr va anonimlashtirilgan ochiq hisobot bilan solishtirish

Amaldagi monitoringda asosiy muammo ma'lumotlar manbalarining tarqoqligidir. Buxgalteriya hisobi moliyaviy yozuvni, g'azna tizimi to'lovni, xarid portali shartnoma jarayonini, davomat tizimi o'quvchi va pedagog ishtirokini, inventarizatsiya esa aktiv mavjudligini ko'rsatadi. Biroq ular bir-biriga ulanmasa, audit har bir hujjatni alohida tekshiradi va tizimli xatoni kech aniqlaydi.

Ish haqi fondi monitoringida 'davomat - tarif - g'azna - audit' zanjiri eng muhim nazorat nuqtasi sifatida ko'riladi. Agar pedagogning dars yuklamasi, haqiqiy davomat, tarif stavkasi va to'lov hujjati bir-biriga avtomatik solishtirilsa, noto'g'ri hisoblangan ustama yoki ortiqcha to'lov to'lovdan oldin aniqlanishi mumkin. Bu yondashuv jazolovchi auditdan profilaktik nazoratga o'tishni anglatadi.

Davlat xaridlari monitoringida esa risklar ehtiyoj asoslanmagan bosqichdan boshlanadi. Masalan, texnik topshiriq haddan tashqari tor yozilsa, raqobat sun'iy cheklanadi; boshlang'ich narx bozor narxiga mos kelmasa, ortiqcha xarajat xavfi paydo bo'ladi; tovar qabul qilinganini tasdiqlovchi dalil zaif bo'lsa, sifatsiz yoki foydalanilmayotgan aktiv shakllanishi mumkin. Shuning uchun xarid monitoringi shartnoma imzolanganidan keyin emas, ehtiyojni rejalashtirish bosqichidan boshlanishi kerak.

Kommunal to'lovlar bo'yicha nazoratda oldingi yil sarfi, mavsumiy omillar, bino maydoni, o'quvchi soni, issiqlik yoki elektr energiyasi hisoblagichlari va tarif o'zgarishlari birgalikda tahlil qilinadi. Normadan ortiq sarf har doim suiiste'molni anglatmaydi, biroq tizim bunday holatga izoh talab qiluvchi signal sifatida qarashi kerak.

Budjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha risklar ikki yo'nalishda namoyon bo'ladi: tushumning to'liq rasmiy hisobga olinmasligi va rasmiy tushgan mablag'ning maktab ehtiyojidan uzilib qolgan holda sarflanishi. Bunday holatlarning oldini olish uchun har bir tushum manbasi, shartnoma, bank yoki g'azna izi, Kuzatuv kengashi qarori, sarf yo'nalishi va yakuniy natija xarajat pasportida aks ettirilishi kerak.

2-jadval. Raqamli monitoring uchun axborot manbalari integratsiyasi⁸³

Axborot manbai	Beradigan ma'lumot	Nazorat vazifasi
UzASBO	Buxgalteriya yozuvlari, memorial orderlar, hisobotlar	Hisob-kitob to'g'riligi va moliyaviy izni tekshirish
e-G'azna	To'lov topshiriqlari, limitlar, shartnoma ijrosi	Smeta-limit-to'lov bog'liqligini baholash
Elektron xaridlar portali	E'lon, takliflar, g'olib, shartnoma narxi	Raqobat va narx asoslanganligini tekshirish
Davomat va dars jadvali	O'quvchi va pedagog davomat ma'lumotlari	Ish haqi va yuklama mosligini solishtirish
Inventarizatsiya moduli	Aktiv kodi, joylashuv, foto yoki QR dalil	Xarid qilingan aktivning mavjudligi va foydalanishini tasdiqlash
Shaffof maktab portali	Xarajat pasporti, qaror va yakuniy natija	Jamoatchilik nazoratini ma'lumot bilan ta'minlash

Red-flag modelida signal avtomatik aniqlanadi, lekin yakuniy xulosa mutaxassis tomonidan beriladi. Masalan, bir yetkazib beruvchining qisqa muddatda bir nechta shartnomada g'olib bo'lishi shubhali holat bo'lishi mumkin, lekin har doim qonunbuzarlikni anglatmaydi. Shu sababli red-flag signali dalil to'plash, izoh so'rash va risk darajasini belgilash uchun boshlang'ich nuqta sifatida ishlatiladi.

Monitoringning amaldagi holati shuni ko'rsatadiki, moliyaviy axborotning sifati tizim samaradorligining bosh shartidir. Noto'g'ri kiritilgan dars soati, kechiktirilgan dalolatnoma, xato inventar raqami yoki aniqlanmagan to'lov maqsadi eng mukammal raqamli tizimda ham noto'g'ri signal keltirib chiqaradi. Shu bois raqamli monitoring texnik yechim bilan birga, ma'lumot kiritish intizomi, xodimlar malakasi va javobgarlik reglamentini ham talab qiladi.

Amaliy natija sifatida maktablar uchun risk pasporti joriy etilishi taklif qilinadi. Unda har bir xarajat yo'nalishi bo'yicha risk turi, ehtimollik, moliyaviy ta'sir, nazorat nuqtasi, ma'lumot manbasi va mas'ul xodim ko'rsatiladi. Risk pasporti tuman va hududiy darajada umumlashtirilsa, audit resurslari eng zaif maktab va jarayonlarga yo'naltiriladi.

Tadqiqot natijalari amaldagi monitoring tizimi kuchli huquqiy bazaga ega bo'lsa-da, ijro bosqichida ma'lumotlar integratsiyasi va natijadorlik bilan bog'lash masalasida zaifliklar borligini ko'rsatadi. Maktab buxgalteriyasi xarajatni to'g'ri rasmiylashtirishi mumkin, ammo

⁸³ Dissertatsiya materiallari asosida muallif tomonidan tizimlashtirildi.

tovarning real foydalanilayotgani yoki xarajatning o'quv jarayoniga qo'shgan qiymati alohida tasdiqlanmasa, monitoring to'liq bo'lmaydi.

Ikkinchi bahsli masala - riskka asoslangan auditning subyektiv talqini. Red-flag signallari xodimlarni asossiz ayblash vositasiga aylanmasligi kerak. Ularning vazifasi hujjatlarni saralash, ehtimoliy nomuvofiqlikni erta ko'rish va auditor vaqtini tejashdir. Yakuniy xulosa esa hujjat, izoh, dalil va kontekst asosida chiqarilishi lozim.

Uchinchi masala - jamoatchilik nazoratining professional moliyaviy nazorat bilan muvozanati. Ota-onalar va Kuzatuv kengashi murakkab buxgalteriya kodlarini tahlil qila olmaydi; ularga xarajat maqsadi, summasi, yetkazib beruvchisi, ijro holati va natijasi tushunarli tilda berilishi kerak. Shunday qilinganda jamoatchilik nazorati formal emas, real profilaktik mexanizmga aylanadi.

To'rtinchi masala - maktablar o'rtasidagi hududiy farqlar. Chekka qishloq maktabi, shahar maktabi va ixtisoslashgan maktab xarajatlarini bir xil ko'rsatkich bilan baholash adolatsiz xulosalarga olib kelishi mumkin. Shu sababli monitoring indikatorlari maktab turi, bino holati, o'quvchi soni, ijtimoiy kontingent va hududiy infratuzilma bilan bog'liq koeffitsiyentlar yordamida talqin qilinishi kerak.

XULOSA

Maktab ta'limiga ajratilayotgan budget mablag'laridan foydalanish monitoringining amaldagi holati xarajatlar hajmining ortishi fonida yangi sifat bosqichiga o'tishni talab qiladi. Nazorat hujjatlar mavjudligini tekshirish bilan cheklanmasdan, xarajatning ehtiyoji, narxi, ijrosi, jismoniy dalili va ta'limiy natijasini birgalikda ko'rishi zarur.

Asosiy takliflar quyidagilardan iborat: ish haqi fondi bo'yicha davomat-yuklama-tarif-to'lov zanjirini avtomatik solishtirish; davlat xaridlari bo'yicha bozor narxi, takliflar soni, shartnoma va qabul dalilini red-flag tizimiga ulash; kommunal to'lovlarda normativ va mavsumiy taqqoslashni joriy etish; budgetdan tashqari mablag'larda bank/g'azna izi va Kuzatuv kengashi qarorini xarajat pasportida aks ettirish.

Raqamli monitoringning muvaffaqiyati texnik platformaga emas, balki ma'lumot sifati, javobgarlik taqsimoti, xodimlar malakasi va ochiq hisobot madaniyatiga bog'liq. Shu bois maktab, tuman, hududiy boshqarma va vazirlik darajasida risk pasportlari, red-flag algoritmlari va integratsiyalashgan axborot almashinuvi bosqichma-bosqich joriy etilishi maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining '2026-yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat budjeti to'g'risida'gi Qonuni, O'RQ-1105-son, 25.12.2025. Lex.uz.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6079-son Farmoni: 'Raqamli O'zbekiston-2030' strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida, 05.10.2020. Lex.uz.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-134-son Farmoni: 2022-2026-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida, 11.05.2022. Lex.uz.
4. O'zbekiston Respublikasining 'Jamoatchilik nazorati to'g'risida'gi Qonuni, O'RQ-474-son, 12.04.2018. Lex.uz.
5. O'zbekiston Respublikasining 'Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida'gi Qonuni, O'RQ-419-son, 03.01.2017. Lex.uz.
6. PEFA Secretariat. Uzbekistan 2024 Public Expenditure and Financial Accountability Performance Assessment Report. Washington, DC, 2024.
7. Maktab ta'limiga ajratilayotgan budget mablag'laridan maqsadli foydalanish monitoringini takomillashtirish: magistrlik dissertatsiyasi qo'lyozmasi. Oriental universiteti, Toshkent, 2026.
8. Ahmedov, B. (2020). Ta'lim infratuzilmasini moliyalashtirishning muqobil manbalari. Oliy Ta'lim, №2, 17–21.
9. Musurmonova, O. (2020). Ta'lim tizimini moliyalashtirishda zamonaviy yondashuvlar. Iqtisodiyot va Ta'lim, №4, 45–50.
10. G'ulomov, S. (2019). Davlat byudjeti va ta'lim sektori o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik. Toshkent: TDIU Nashriyoti.
11. Saidov, S. (2021). Ta'lim sohasini raqamli moliyalashtirish mexanizmlari. Moliya, №3, 22–26.